

UN INVENTARI DE LES FONTS DE MALLORCA, ASPECTES TOPONÍMICS

Pedro Fidel Castro Lliteras

INTRODUCCIÓ: FONTS, OBJECTIUS I METODOLOGIA

El patrimoni hidrològic i etnològic de les Illes Balears és molt important per la seva llarga història però el seu estudi a Mallorca i Menorca és molt minso. Així i tot, es poden observar alguns estudis de gran profunditat basats en la tècnica de l'arqueologia hidràulica (p.e.: Kirchner, 1997 i Argemí, 1997).

Com a base per un possible estudi de les característiques d'aquest patrimoni a l'illa de Mallorca s'ha realitzat un llistat de mencions d'elements que poden estar relacionats amb l'aigua. La recerca s'ha centrat en topònims hidronímics terrestres i se n'ha creat una base de dades georeferenciada. Dins aquesta base de dades s'ha creat un apartat, centrat en l'estudi de les característiques dels noms de les fonts; que serà el centre d'aquesta ponència.

La font bàsica ha estat el Mapa Topogràfic Balear escala 1:5000, consultat en la seva versió digital de l'IDEIB, i ha estat complementat amb cartografia i bibliografia diversa. La base de dades s'ha vist ampliada per les dades recollides en el treball de camp.

Per a la creació de la base de dades s'ha optat pel programa Microsoft Excel 2007. Per a la visualització i la fixació de les coordenades exactes dels topònims s'ha emprat el programa GVsíg 1.9.

LA RECOLLIDA I SELECCIÓ D'INFORMACIÓ

La recerca bibliogràfica

En aquest estudi s'ha fet la recerca de topònims a partir d'una part del llistat de genèrics hidronímics esmentat per Ordinas et al. (2007): *aigua, broll, degotís, dolç, font, mina, pixarell, ufana, ullal* i totes les seves variants.

El fet de seguir el llistat esmentat ha tingut bons resultats en la recerca de topònims però s'ha de tenir en compte que el que es vol és una llista de fonts amb l'objectiu de visitar-les per poder fer un estudi etnològic. Així, sorgeix el primer problema, amb solució pràcticament impossible abans de les sortides de camp: existeixen "fonts" que en realitat no hi són,

ja sigui perquè han desaparegut o perquè no han existit mai. Sigui com sigui, s'inclouen a la base de dades de topònims encara que puguin desaparèixer de la taula d'elements visitats o per visitar.

Per altra banda, hi ha fonts en què el genèric no es refereix a la pròpia surgència sinó a l'element que emmagatzema l'aigua, com *sa Cisterneta* (font de mina a Bunyola) o alguns *abeuradors*. En altres casos es troben referències a una *font* i un *pou* en el mateix lloc, això normalment significa que la davallada del nivell freàtic ha provocat la destrucció de la font i la substitució per un pou, en aquests casos els topònims s'inclouen a la base de dades.

Existeix una gran quantitat d'hidrònims dins dels nuclis urbans, però aquests no s'inclouen en la llista final si la surgència és, en realitat, una aixeta connectada a la xarxa municipal o qualsevol altre subministrament d'aigua llunyà (com la majoria de les del nucli de Sóller). En canvi, sí que s'han inclòs les surgències naturals que tradicionalment han proveït el nucli dins del qual es troben com ara la *Font de Santa Margalida*, a Felanitx, o la *Font de Camarata*, a Selva.

Es troben gran quantitat de referències a elements amb possible interès etnològic que no esmenten cap topònim, en aquests casos s'han hagut d'eliminar aquestes entrades de la base de dades secundària en què s'ha treballat amb topònims. Bàsicament quan just es pot llegir *Font* no es pot considerar un topònim, però s'aprofita la informació per al treball de camp.

D'altra banda existeixen algunes referències a elements sense cap esment a la seva localització exacta. En aquests casos s'ha solucionat, mentre no es realitzin les sortides de camp corresponents, relacionant la font amb les cases propietàries del terreny. En altres casos, principalment pels hidrònims esmentats per l'Arxiduc, pot no haver-hi cap referència a la localització. Com que no es pot comprovar si es tracta d'un altre topònim per al mateix element o és un element nou i ni tan sols es pot aproximar la localització, s'ha decidit excloure'ls.

La recerca cartogràfica

La recollida d'informació sobre elements de la microtoponímia representada cartogràficament en un espai tan ampli com és Mallorca té dificultats molt clares, principalment:

- Es poden presentar distàncies importants (centenars de metres) entre la localització d'un topònim a cartografia diversa. Així, es presenten molts dubtes: existeixen realment dues fonts? Si són dues fonts, tenen el mateix nom? O, en cas contrari, a quina es refereix? Quina és la localització correcta? (S'ha de tenir present l'objectiu de localitzar amb màxima precisió, no es pot tractar tan sols d'un topònim eteri).
- Les descripcions de la localització, fins i tot quan hi ha cartografia associada, moltes vegades són insuficients i esquemàtiques, fet que dificulta la georeferenciació indirecta de la informació.

El treball de camp

Al llarg del treball de camp s'ha comprovat la gran diversitat que pot assolir la problemàtica de la recerca dels elements concrets als quals fan referència els microtopònims recollits. Des de les facilitats d'algunes grans propietats que estudien i conserven el seu patrimoni fins a aquelles que criden a la Guàrdia Civil quan algú s'acosta als límits dels seus dominis.

Al marge d'aquest comentari fet a tall d'introducció, hi ha alguns punts que són de sobra coneguts com la pèrdua i/o substitució de la toponímia tradicional (amb extrems com, per exemple *Ximungwe* en lloc de *Coster de ses Talaies*) i, fins i tot, el desconeixement dels elements existents per part de les mateixes propietats (*Pou de ses Bues*). A més, el treball de camp es veu dificultat, principalment, per l'abandó dels sistemes hidràulics tradicionals. Aquest fet provoca una ràpida invasió per part de la vegetació i també, amb el temps, la destrucció i total desaparició dels elements (*Font de n'Argonyana*, *Font de Son Vell*).

CARACTERÍSTIQUES DE LA BASE DE DADES

El format original de la base de dades és una taula realitzada en Excel 2007, en un format compatible (.csv *delimitat per comes*) amb el programa de visualització de dades georeferenciades GVsíg 1.9.

La taula amb els noms de les fonts ha estat creada per recollir, de forma simple, la major quantitat de característiques de cadascun dels topònims. En aquesta taula es crea una entrada per cada topònim, no per cada font. Consta de les següents columnes:

1. Referència

- a. **ID:** identificador, un per cada font. Numèric.
- b. **Element:** tipus de font (*font, mina, qanat, ufana...*), en cas de ser desconeguda, s'apunta allò que indica el topònim. P.e.: *qanat* per la *Font dels Olors* (coneguda).
- c. **Topònim:** conjunt d'hidrònims que es corresponen amb la mateixa font i les seves variacions. P.e.: *Font des Bessons / d'Aubassauba (Gossalba)*.
- d. **Variacions:** camp tipus sí/no. Permet localitzar ràpidament les fonts amb variacions en la seva grafia.
- e. **Nombre de topònims per font:** entre 1, que és el normal, i 4 en un cas excepcional. Serien 2 en el cas de la *Font des Bessons*.
- f. **Nombre de topònims per concepte:** nombre de topònims que tenen un mateix concepte com a element descriptiu. P.e.: pel concepte *murta (Myrtus communis)* existeixen fins a 7 topònims: *Font de sa Murtera (x4) / de ses Murteres / de sa Murtereta / de ses Murteretes*.

2. Topònim

- a. **Definidor:** tipus de surgència segons el topònim. P.e.: *Mina* en el cas de la *Mina de Binicoraix*.
- b. **Connectors:** part del topònim que funciona com a connector entre el definidor i el concepte que forma l'element descriptiu. P.e.: *de la* en el cas de la *Font de la Beata*.
- c. **Concepte:** element descriptiu del topònim. P.e.: *Olivera* en el cas de la *Font de s'Olivera*.

3. Concepte / descriptor:

En aquest apartat s'intenta caracteritzar ràpidament el topònim en funció del concepte o descriptor. S'han adaptat fins a 4 nivells de caracterització encara que tan sols els dos primers (N1 i N2) s'utilitzen de forma completa per tots els topònims. Els nivells N3 i N4 permeten observacions específiques per a alguns topònims i no són descrits a les pàgines següents.

- a. **Possessió:** indica si la surgència agafa el nom d'una possessió o un nucli de població.
 - i. **Son:** si el nom de la possessió comença per aquesta partícula. P.e.: *Font de Son Sureda*.
 - ii. **Vila:** si es tracta d'una *Font de la Vila*, ja sigui amb aquesta especificació o amb el nom d'un nucli de població. P.e.: *Font de Maria*.
 - iii. **Altres:** si rep el nom d'una possessió que no comença per la partícula *Son*. S'especifica més als nivells N3 i N4. P.e.: *Font d'Albenya*.
- b. **Casa Menor:** indica si la surgència pren el nom d'una petita propietat tradicional.
 - i. **Casa i propietari:** si el nom de la casa segueix clarament aquesta fórmula, afegint la partícula *Can / Ca na*. P.e.: *Font de Can Llorenç d'Algaire*.
 - ii. **Construcció:** si el nom de la casa és genèric, rep el nom del tipus de construcció de què es tracta seguit d'algun element especificatiu. P.e.: *Font de sa Casa Nova*.
 - iii. **Element natural proper:** si el nom de la casa està relacionat amb algun element natural pròxim a la mateixa casa. P.e.: *Font des Barranc*.
 - iv. **Propietari:** si la casa rep directament el nom del propietari sense la partícula *Can*. P.e.: *Font de sa Capitana*.
 - v. **Professió:** si la casa rep directament el nom d'una professió, probablement la del propietari. P.e.: *Font des Raboster* (Reboster).

- c. **Construcció comuna:** indica si la surgència té com a concepte un substantiu genèric, normalment referit a una construcció tradicional.
- i. **Vivenda:** si la construcció comuna a la qual es refereix és algun tipus d'habitatge. P.e.: *Font de ses Cases, Font de sa Barraca.*
 - ii. **Prod/Emm de Recursos:** si la construcció comuna a la qual es refereix serveix per a algun d'aquests propòsits. P.e.: *Font de s'Era.*
 - iii. **Camí:** si la font rep el nom del camí on es troba. P.e.: *Font des Camí de Can Costa.*
 - iv. **Animal:** si rep el nom d'una edificació que es relaciona directament amb la presència d'algun animal domèstic. P.e.: *Font de sa Boal.*
 - v. **Altres:** si el topònim fa referència a algun element constructiu que no es pot incloure dins cap dels grups anteriors. P.e.: *Font de sa Volta.*
- d. **Construcció singular:** si pren el nom d'una construcció coneguda pel seu nom propi però que no es tracta d'una possessió ni d'una casa menor.
- i. **Habitatge:** són fonts que prenen el nom del castell o santuari més propers o als quals pertanyen. P.e.: *Font de Gràcia.*
 - ii. **Tren:** si reben el nom d'alguna construcció relacionada amb el tren. P.e.: *Font des Túnel Llarg.*
- e. **Terreny:** indica si la surgència rep en funció del terreny on es troba.
- i. **Amb aigua:** si pren el nom d'un genèric que indica la presència d'aigua aprofitada. P.e.: *Font de s'Hort.*
 - ii. **Sense aigua:** si pren el nom d'un genèric que sol indicar l'absència d'aigua per regar. P.e.: *Font de sa Rota.*
 - iii. **Altres:** si rep el nom propi del terreny on es troba. P.e.: *Font d'Aubassauba.*
- f. **Accident geogràfic:** indica si la font rep el nom d'algun accident geogràfic tingui o no tingui nom propi.
- i. **Negatiu gran:** torrents, barrancs, comes i valls. P.e.: *Font de sa Coma des Cairats.*
 - ii. **Negatiu mitjà:** cales, colls, estrets i freus. P.e.: *Font de Galleric (torrent).*
 - iii. **Negatiu petit:** trencs, avencs i coves. P.e.: *Font des Trenc de Moncaire.*
 - iv. **Sense relleu:** planes. P.e.: *Font de sa Plana.*
 - v. **Positiu petit:** roques i quers. P.e.: *Font de sa Roca.*

- vi. **Positiu mitjà:** pujols, tosses i turons. P.e.: *Font des Turó des Corb*.
 - vii. **Positiu gran:** penyes, morros, puïgs i moles. P.e.: *Font de sa Penya Roja*.
 - viii. **Altres:** si no es troba inclòs a cap dels grups anteriors. Costers, esllavissades, pedregars, prats. P.e.: *Font de s'Esquetjar*.
- g. **Antropònim:** entre les categories proposades, distingir quina és l'opció més adient en cada cas sol ser difícil.
- i. **Nom:** si pren el nom d'una persona. P.e.: *Font de Don Juan*.
 - ii. **Cognom:** si pren el cognom d'una persona o família. P.e.: *Font de na Llambies*.
 - iii. **Malnom:** si pren el malnom d'un persona. P.e.: *Font den Boira*.
- h. **Professió:** indica si la surgència agafa el nom d'una professió, inclou títols nobiliaris. P.e.: *Font des Oguers*.
- i. **Religió:** si pren el nom d'algun element relacionat amb la religió.
- i. **Principal:** si pren el nom d'algun personatge principal: Déu, Mare de Déu, Puríssima... P.e.: *Font de la Mare de Déu*.
- ii. **Secundari:** si pren el nom d'algun religiós concret o d'una professió eclesiàstica en general. P.e.: *Font de na Bernadeta* (imatge de Santa Bernadeta Soubirous).
 - iii. **Altres:** si pren el nom d'algun element material normalment relacionat amb la religió. P.e.: *Font del Sepulcre*.
- j. **Animal:** si pren el nom d'alguna espècie animal. En aquest grup el nivell N3 recull el nom científic i permet agrupar els animals de la mateixa espècie que tenen diferents denominacions (P.e.: ase, somera: *Equus asinus*)
- i. **Mamífer:** si pren el nom d'un mamífer. P.e.: *Font des Verro*.
 - ii. **Au:** si pren el nom d'una au. P.e.: *Font des Voltors*.
 - iii. **Rèptil:** si pren el nom d'un rèptil. P.e.: *Font de sa Serp*.
 - iv. **Altres:** si pren el nom de qualsevol animal no inclòs als grups anteriors. P.e.: *Font des Escarabats*.
- k. **Vegetació:** si pren el nom d'alguna espècie vegetal. Com en el grup anterior, el nivell N3 recull el nom científic i permet agrupar diferents noms que es refereixen a la mateixa espècie.

- i. **Herba:** si pren el nom d'una planta inferior. P.e.: *Font des Fonoll*.
 - ii. **Arbust:** si pren el nom d'un arbust. P.e.: *Font de sa Mata*.
 - iii. **Arbre:** si pren el nom d'un arbre. P.e.: *Font de s'Om*.
 - iv. **Conjunt:** si pren el nom d'un conjunt. P.e.: *Font des Bosc*.
- l. Situació:** si el topònim està relacionat amb la localització de la surgència o la situació respecte d'altres elements.
- i. **Topografia:** permet la localització d'una font respecte a una altra, es troben conjunts amb les formes *de Dalt / de Baix, d'Amunt / d'Enmig / d'Avall, Sobirana / Fonda*. A vegades tan sols s'ha trobat referència a una de les dues parts.
 - ii. **Altres:** permet la localització de la font en relació a altres elements de forma més general. P.e.: *Font Amitgera* (paret mitgera entre dues possessions).
- m. Recipient:** si pren el nom d'un recipient, malgrat no sigui específicament per portar líquids.
- i. **Molt petit:** escudella, gerret, olla, ribell. P.e.: *Font des Ribell*.
 - ii. **Petit:** cossi. P.e.: *Font des Cossi*.
 - iii. **Mitjà:** bóta, obi, pica. P.e.: *Font de s'Obi*.
 - iv. **Gran:** abeurador, cisterna. P.e.: *sa Cisterneta*.
 - v. **No líquids:** altres recipients que normalment no es relacionen amb el transport de líquids. P.e.: *Font des Cove*.
- n. Altre substantiu:** substantius en general que no s'han pogut incloure a cap dels grups anteriors.
- i. **Element construcció:** parts de la construcció relacionades amb la surgència i que li donen nom. P.e.: *Font de sa Capella*.
 - ii. **Element decoració:** elements que tradicionalment servien per a embellir el lloc on hi havia la font. P.e.: *Font de sa Carassa*.
 - iii. **Genèric:** topònims que no donen cap informació nova o en donen molt poca. P.e.: *Font de s'Aigo*.
 - iv. **Material:** si el topònim està relacionat amb algun material que es podria trobar prop de la font o que s'extreia amb l'ajut de la seva aigua. P.e.: *Font de sa Magnèsia*.
 - v. **Vida:** es tracta de substantius que es poden relacionar d'alguna manera

amb elements vius, malgrat no s'esmenti de forma directa un animal o planta. P.e.: *Font des Bramul*.

- vi. **Tradició / Llegenda / Història:** el topònim pot estar relacionat amb un d'aquests termes, però moltes vegades és difícil distingir-ho. P.e.: *Font des Desmais*.
 - vii. **Desconegut:** hi ha diversos substantius dels quals no ha estat possible establir l'etimologia. P.e.: *Font de les Tarigues*.
- o. **Adjectius:** aquest grup recull tots els topònims en què el concepte principal és un adjectiu.
- i. **Construcció:** si rep el nom per la forma, les dimensions o el moment de la construcció. En aquest darrer cas es troben exemples del tipus *Nova / Vella*. P.e.: *Font Grossa*.
 - ii. **Tipus de surgència:** si l'adjectiu que li dona nom es refereix a la regularitat o no de la surgència. P.e.: *Font Borina, Font Viva*.
 - iii. **Aigua:** si es refereix a la qualitat o temperatura de l'aigua. P.e.: *Font Pudenta, Font Fresca*.
 - iv. **Color:** si pren el nom d'un color. P.e.: *sa Font Roja*.
- p. **Verb:** indica que el concepte és un verb. P.e.: *Font des Beure*.

4. Localització i informació

- a. **Explicació:** en alguns casos es fa una breu explicació de l'origen o el significat del topònim.
- b. **Municipi:** municipi en què es troba la surgència.
- c. **Torrent:** torrent cap al quals es drenen les aigües del lloc on es troba.
- d. **Topònim proper:** topònim més proper o de major importància de les proximitats de la font que es pot veure en MTB 1:5000.
- e. **CPH:** en el cas que es trobi catalogada, s'indica el Catàleg de Patrimoni en què es pot fer la consulta de la informació.
- f. **Bibliografia:** recull de la bibliografia on surt esmentada; si és molt extensa, tan sols es recull la més important.
- g. **ETRS 89 (x):** coordenades UTM en el Datum ETRS 89.
- h. **ETRS 89 (y):** coordenades UTM en el Datum ETRS 89.
- i. **Comentari:** en els casos en què és possible, es dona informació general sobre la forma d'arribar a la localització i trobar la surgència.

RESULTATS DE LA RECERCA

A tall d'introducció

Els resultats generals es presenten a la **taula 1**. Fins ara s'han creat un total de 1.087 registres de topònims que es corresponen amb 997 surgències de les quals es té informació suficient per intentar una aproximació i la realització del treball de camp.

Com es pot observar a la taula, quasi totes les surgències tenen un sol topònim, aproximadament un 8% en tenen 2 i tan sols unes poques en tenen tres o quatre, aquest rècord el té la *Font den Baster (de na Bastera / Pastera)* també anomenada *Font de Canet* o *Font de s'Alzina* o simplement *s'Ullal*.

S'han registrat un total de 387 conceptes o descriptors diferents. D'aquests, 271 apareixen tan sols en un topònim. Es tracta, principalment, de conceptes inclosos dins els grups *3.n Altres substantius* i *3.g. Antropònims*, que són molt diversos. S'ha de destacar que cada possessió o casa menor que dóna nom a una font es considera un sol concepte però, per a la seva presentació a la taula, s'ha optat per agrupar-les en grups diferenciats. Aquest fet es deu a la seva importància, els hidrònims derivats de cases de possessió (196) i cases menors (92) representen al voltant del 30% del total.

Pel que fa a les agrupacions de topònims amb el mateix concepte o descriptor, la més important és la relacionada amb els horts, amb 28 topònims, p.e.: *Font de s'Hort* (x3), *Font de s'Hort de Baix*, *Font de Pollença* o *Font de s'Hortet* (x3). També tenen gran importància els grups relacionats amb el substantiu *poll* (*Populus nigra*) i l'adjectiu *nou/nova*, a més de les *Fons de la Vila* o fonts que reben el nom que ara es dóna també a un nucli de població.

Topònims	Fons	Top / Font
915	915	1
150	75	2
18	6	3
4	1	4
1087	997	TOTAL
Topònims	Conceptes	Top / Conc
271	271	1
86	43	2
75	25	3
52	13	4
35	7	5
42	7	6
28	4	7
32	4	8
9	1	9
22	2	11
12	1	12
48	3	16
38	2	19
21	1	21
28	1	28
92	1	92
196	1	196
1087	387	TOTAL

Taula 1. Resultats generals de l'estudi

01. Possessió	01.1. Ço en	215	75
	01.2. Vila		19
	01.3. Altres		121
02. Casa menor	02.1. Casa + propietari	92	71
	02.2. Construcció		13
	02.3. Element natural proper		5
	02.4. Propietari		2
	02.5. Professió		1
03. Const comuna	03.1. Vivenda	50	25
	03.2. Prod/Emmagat Recursos		15
	03.3. Carní		5
	03.4. Animal		2
	03.5. Altres		3
04. Const singular	04.1. Vivenda	7	5
	04.2. Tren		2
05. Terreny	05.1. Amb aigua	62	39
	05.2. Sense aigua		9
	05.3. Altres		14
06. Acc geogràfic	06.1. Negatiu Gran	81	18
	06.2. Negatiu Mitjà		15
	06.3. Negatiu Petit		17
	06.4. Sense relleu		3
	06.5. Positiu Petit		4
	06.6. Positiu Mitjà		3
	06.7. Positiu Gran		13
	06.8. Altres		7
07. Antropònim	07.1. Nom	109	15
	07.2. Cognom		30
	07.3. Malnom		63
08. Professió	08.1. Treballador	23	11
	08.2. Funcionari		8
	08.3. No treballa / treballa poc		4
09. Religió	09.1. Principal	17	6
	09.2. Secundari		9
	09.3. Altres		2
10. Animal	10.1. Mamífer	36	15
	10.2. Au		14
	10.3. Rèptil		1
	10.6. Altres		5
11. Vegetal	11.1. Herba	121	12
	11.2. Arbust		34
	11.3. Arbre		53
	11.4. Conjunt		22
12. Situació	12.1. Topografia	25	19
	12.2. Altres		6
13. Recipient	13.1. Molt petit	35	4
	13.2. Petit		4
	13.3. Mitjà		19
	13.4. Gran		5
14. Altre subst	14.1. Element construcció	80	26
	14.2. Element decoració		2
	14.3. Genèric		11
	14.4. Material		6
	14.5. Vida		7
	14.6. Tradí / Ulegem / Hist		24
	14.7. Desconegut		4
15. Adjectiu	15.1. Construcció	70	37
	15.2. Tipus de surgència		13
	15.3. Aigua		11
	15.4. Color		9
16. Verb		2	
17. Genèric		62	

Taula 2. Topònims per categoria

Resultats per categories

A la taula 2 es pot observar un resum de la quantitat de registres realitzats corresponents a cadascuna de les categories.

Pel que fa a les construccions, com ja s'ha esmentat abans, les possessions i les cases de menor entitat donen nom a gran nombre de surgències, principalment a les fonts de major profit per a les cases. A vegades aquestes fonts es troben situades a gran distància i estan unides a la cisterna, aljub o safareig per llargues canals, com el cas de la coneguda canal de Massanella (*Font des Prat*), però també de moltes altres com Son Fortè (*es Fontanals*), Son Morei Vell (*Font de Son Morei*), Son Martí (*sa Font Ufana*) i Galatzó (*Font des Ratxo*).

Algunes poques fonts reben el nom d'una construcció no dedicada específicament a l'habitatge però que té suficient entitat per donar el seu nom a una font propera, com per exemple la *Font de Santuari* o la *Font de Consolació*. Potser es podria dir que en realitat reben el nom del puig en què es troben.

Si seguim encara amb les construccions, aquelles de les quals normalment tan sols es troba una a cada nucli, poden donar lloc a un concepte que es repeteixi diverses vegades al llarg de l'illa: *Font de s'Ermita* (x7). També es donen les condicions per aquest tipus de topònims en els casos en què hi ha diverses fonts a la mateixa propietat, de manera que les que són aprofitades per les cases reben aquest mateix nom: *Font de ses Cases* (x16).

En el cas dels terrenys, es troba un petit nombre de conceptes que donen lloc a la gran majoria dels topònims: hort (x28), rota (x7), verger (x5), entre altres. La resta d'hidrònims agafen el nom propi de les terres on es troben, com: *Font des Blanquer*, *Font de l'Infern*, *Font de Gossalba*.

El conjunt d'hidrònims derivats d'antropònims és molt variat. Es registren 16 noms de persona de forma clara, la meitat són noms d'home i la meitat són noms de dona però sembla que es podria deure a alguns casos de feminització del topònim (p.e.: *Fonts Rafaletes*). Aquests topònims contenen alguns dels noms més comuns de Mallorca fins al segle XX: Joan/a, Pere, Mateu, Miquel o Rafel. Pel que fa a cognoms, malnoms i professions, la distinció resulta complicada però el nombre de referències és molt elevat i la relació és pràcticament d'un concepte per topònim. Entre els quals sembla que queden més clars, es poden destacar: com a cognom, la *Font den Llabrés* o la *Font de na Llambies*; entre els malnoms, la *Font den Cambuix* o la *Font den Maravilla*; i entre les professions, la *Font des Caçadors* o la *Font des Oguers*.

S'han trobat un total de 17 surgències amb noms relacionats de forma més o menys directa amb la religió, la majoria són noms molt clars com la *Font de la Mare de Déu* (x4) o la *Font de Sant Vicenç*, però també se'n troba algun altre menys evident, com la *Font de na Bernadeta*, dedicada originalment a Santa Bernadeta Sobirós.

Entre les surgències que reben el nom d'algun tipus d'animal destaquen les referències a les aus i als mamífers. Entre les aus es repeteix el voltor (*Aegypius monachus*), que dóna nom a cinc fonts, cadascuna d'elles és una de les quals es troba a major alçada sobre el nivell de la mar a la seva zona: la del Puig des Teix, la dels Tossals Verds, la del Puig de Massanella i la de la Serra de Son Torrella a la Serra de Tramuntana i la d'en Pelat, a la Serra d'Artà. Crida l'atenció també la *Font dels Russillers*, que ja va esmentar Pasarius (1962-1967) i que Coromines (1980-1991) identifica com a topònim derivat del rossinyol (*Luscinia megarhynchos*).

Pel que fa als mamífers, no existeix una gran diversitat de conceptes dins els 16 topònims que es troben a la categoria. Entre el porc (*Sus scrofa domestica*) i l'ase (*Equus asinus*) sumen 10 referències, la resta són el bou /vaca (*Bos taurus*), el mostel (*Mustela nivalis*) i el ca (*Canis lupus familiaris*). Es pot observar que tots, excepte un, es corresponen amb animals domèstics.

Finalment, existeixen diverses referències a altres tipus d'animals: *Font dels Escarabats*, *Font de les Sangoneres* o *Font de les Mosques*.

La vegetació també ha deixat una forta empremta en la hidronímia i, sobretot, destaquen les referències a arbres. Fins a 53 hidrònims tenen com a concepte principal algun arbre en concret i, entre tots, és el poll (*Populus nigra*) el qual destaca com a element segurament característic a les proximitats de les fonts, amb 21 topònims que l'inclouen. Després del poll, l'om (*Ulmus minor*) i el pi (*Pinus halepensis* i *Pinus pinaster*), es troben referències a tot tipus d'arbres fruiters.

Els arbusts tenen una forta representació concentrada bàsicament en unes poques espècies com el jonc (*Scipus holoschoenus* i *Juncus subulatus*), la mata (*Pistacea lentiscus*), la murta (*Myrtus communis*) i la vinya / parra (*Vitis*). En canvi, la referència a plantes de petita mida és més reduïda i dubtosa pel que fa a la interpretació. Tan sols destaca el topònim *Font de s'Aritja* (x3) i la resta són conceptes esmentats una sola vegada com la falguera (*Aspidiaceae* o *Hypolepidaceae*) o la menta (*Mentha aquatica*).

Amb relació a la vegetació es va crear també una categoria general a la qual s'inclouen les diverses *Font des Bosc* (x10) i altres conjunts diversos com els alzinars.

Entre els conceptes que resten fora de totes les categories esmentades fins ara destaquen els recipients. S'han localitzat un total de 35 referències que pertanyen majoritàriament

als recipients específicament creats per contenir aigua: l'obi (x8), la pica (x7), l'abeurador (x4) i el cossi (x4) en són alguns exemples. Però també es troben altres recipients que normalment no associaríem a l'aigua com ara l'escudella.

En el darrer grup que conté algun substantiu com a concepte es recull un ampli espectre d'elements. Els més repetits tenen significats clars i es refereixen a les característiques de la surgència a la qual donen nom: mina (x6), aigua (x6), teula (x5), albello (x4). En canvi, es troben fins a 46 conceptes que tan sols donen nom a una font i que poden ser fàcils de relacionar amb l'aigua (grifó, degotís, culades, corriola...) però també poden tenir orígens, en principi, obscurs (Tarigues, Bogura, Bosseta). N'hi ha alguns que es poden relacionar amb els costums, una llegenda o la història real de la zona on es troben, com poden ser la *Font Bruixa* o la *Font Berena*.

El darrer grup important de conceptes que s'han recollit ha estat el dels adjectius. Dins la categoria dels colors, amb 9 resultats, destaca el color roig/vermell, amb 6 topònims. Aquests, juntament amb la *Font Blanca*, es veuen relacionats clarament amb el color del terreny on es troben.

El pas del temps i el condicionament per a l'ús de diverses surgències ha donat nom a algunes d'aquestes. Sembla ser que moltes vegades no ha sorgit o no s'ha cercat un nom per posar-li i s'ha quedat simplement en *Font Nova* (x20). Tan sols en alguns pocs casos, en què la font anterior no devia tenir nom, es produeix l'aparició del topònim *Font Vella* (x3). Tan sols un concepte d'aquesta categoria resulta diferent: la *Font d'Hivern*, una petita font de mina trobada amb el treball de camp, rep el nom del moment en què raja.

La situació de la surgència respecte a altres elements també és un concepte molt vàlid per donar-li nom. Aquesta categoria, a part de la categoria de les surgències amb nom de lloc concret, és la que pot donar una informació més directa pel que fa a la localització en el posterior treball de camp. D'aquesta manera, es troben fins a sis topònims relacionats amb una col·locació a cotes superiors (*Fons de Dalt*, *Fons d'Amunt*, *Fons Soberanes*). Per altra banda es troben les *Fons de Baix* o *Fons Fondes* i, com no pot ser d'altra manera, també es troben les *Fons d'Enmig*. Altres adjectius es refereixen a la localització en altres aspectes: la situació a *Migjorn* d'un puig, o la dificultat de trobar-les (perduda, celada) entre d'altres.

Algunes surgències sembla que reben el nom per la qualitat de les seves aigües ja sigui en positiu (bona, fina, fresca) o en negatiu (bruta, pudenta, salada).

Per acabar amb el grup dels adjectius, s'observen aquells que es refereixen a característiques pròpies de la surgència o de la construcció realitzada per aprofitar-la. S'inclouen en el primer conjunt, entre altres, la *Font Major* (x5) i la *Font Ufana* (x6) com les més repetides però també una *Font Borina* i una *Font Seca*. Pel que fa al condicionament de la surgència, es troben, per exemple, la *Font Paredada*, la *Font Tapada* o la *Font Coberta*.

Finalment queden molt pocs conceptes que no es puguin incloure a cap de les categories anteriors. Les dues fonts restants reben el nom del seu ús en forma de verb. La *Font des Beure* i la *Font de Rentar* deixen ben clara la seva utilitat.

LA DISTRIBUCIÓ DE LES SURGÈNCIES AMB NOM A MALLORCA

Distribució general

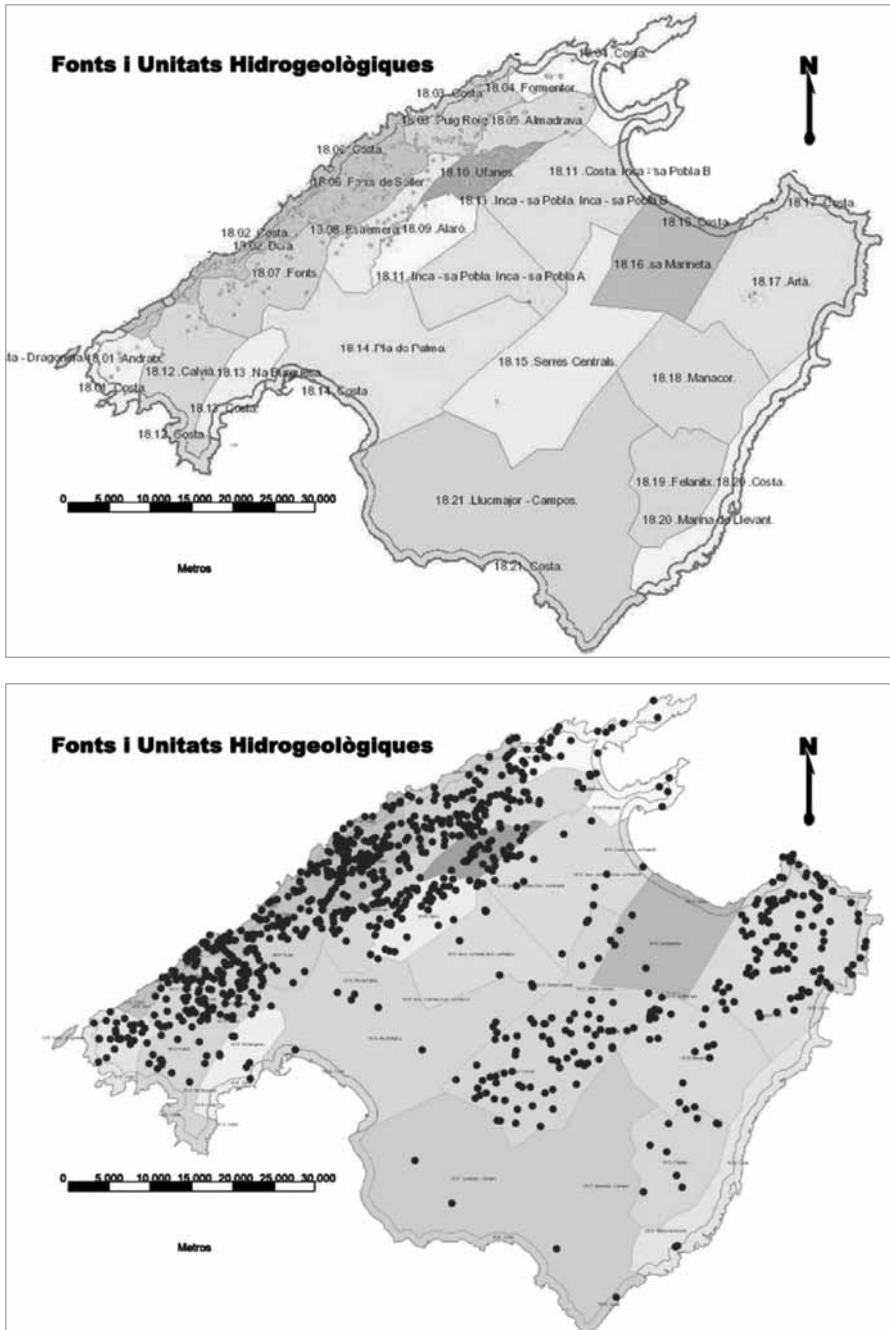
El resultat de la situació sobre la cartografia de totes les dades recollides és molt semblant a l'observat per a la *distribució dels hidrònims referits a surgències hídriques naturals a Mallorca* a Ordinas et al. (2007, 39). Per contra, es pot afirmar que les dades recollides ajudarien a millorar de manera molt important la capa de fonts a Mallorca que ofereix l'IDEIB: les metadades d'aquesta capa ja avisen que podria ser molt incompleta. Com es pot observar al **mapa 1**, la major part de les surgències es troben a les zones amb majors elevacions que, alhora, es relacionen amb les majors precipitacions de l'illa, formant tres grans conjunts de surgències:

- La Serra de Tramuntana, des de la Vall de Ternelles (Pollença) fins a les proximitats de Sant Elm (Andratx) presenta un continu de fonts separades per distàncies inferiors a 3.000 metres en línia recta. La localització sobre el mapa geològic permet situar la major part de les surgències en el límit litològic entre el Juràssic Inferior (calcàries i dolomies massives) i el Triàssic Superior (argiles, margues, guixos) formant conjunts de fonts alineats (**mapa 2**). De forma semblant, s'observa una alineació de surgències a la Vall d'Orient pròxima als límits entre el Juràssic Inferior i el Juràssic Mitjà (margocalcàries, margues).

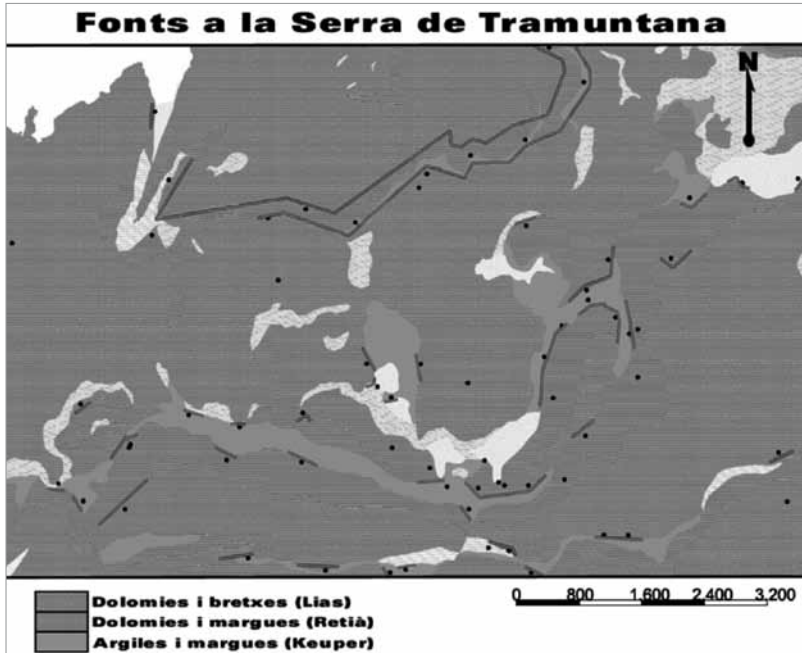
En el conjunt de les principals falles i límits entre les litologies esmentades, tan sols s'observa l'absència total de referències a surgències a la Coma des Bosc de Massanella. En el moment del treball de camp s'intentarà aconseguir més informació sobre aquesta zona.

- Les serres de Llevant presenten una gran quantitat de fonts a l'extrem nord, però poques al sud, amb la disminució de les alçades màximes i de la precipitació i també a causa dels canvis litològics, s'arriba a una absència quasi total de surgències. La Serra Artana té unes característiques semblants a les de la Serra de Tramuntana i s'hi troben fonts al llarg dels contactes entre les diverses litologies: les dolomies triturades del Triàssic Superior i el Juràssic Inferior, per una banda, i les margues (Dogger-Malm del Juràssic Mitjà), per l'altra. Així i tot, no s'observen alineacions tan clares i amb surgències tan properes com les de Tramuntana. (**Mapa 3**)

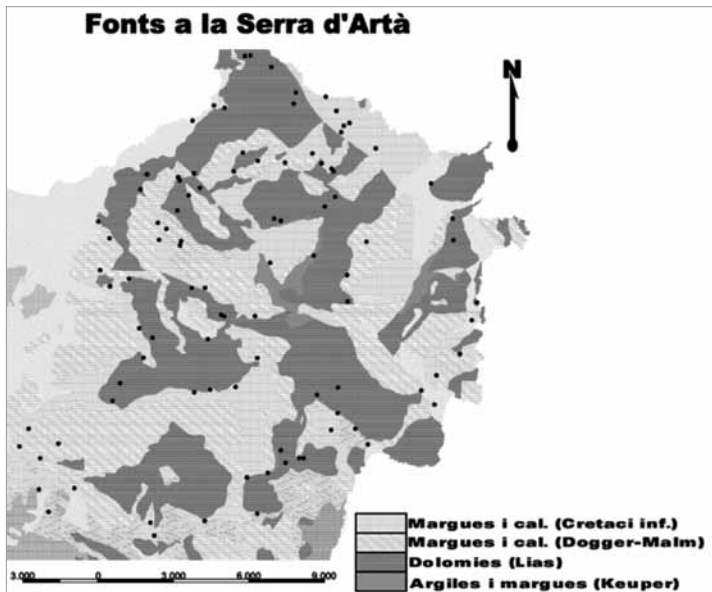
Sembla que les referències situades més al sud no són de surgències típiques: la *Font Santa* de Campos (aigües termals), la *Font de sa Cova des Drac* (sembla que és una cova que, des de l'època prehistòrica, ha estat l'única reserva natural d'aigua de la zona) i les *Font de n'Alis* i *Font Rodona* de la zona de Mondragó (podria tractar-se tan sols dels inicis dels estanys del torrent). Aquestes són les úniques que es troben clarament fora de les litologies que emmarquen la resta de fonts de les serres de Llevant i, a més, són algunes de les poques fonts que es poden trobar a les Unitats Hidrogeològiques de la Marina de Llevant i Lluçmajor-Campos.

Mapa 1. Una comparació entre les fonts que es troben indicades a la capa del mateix nom oferta per l'IDEIB. (mapa superior) i les localitzades en la realització d'aquest estudi (mapa inferior).

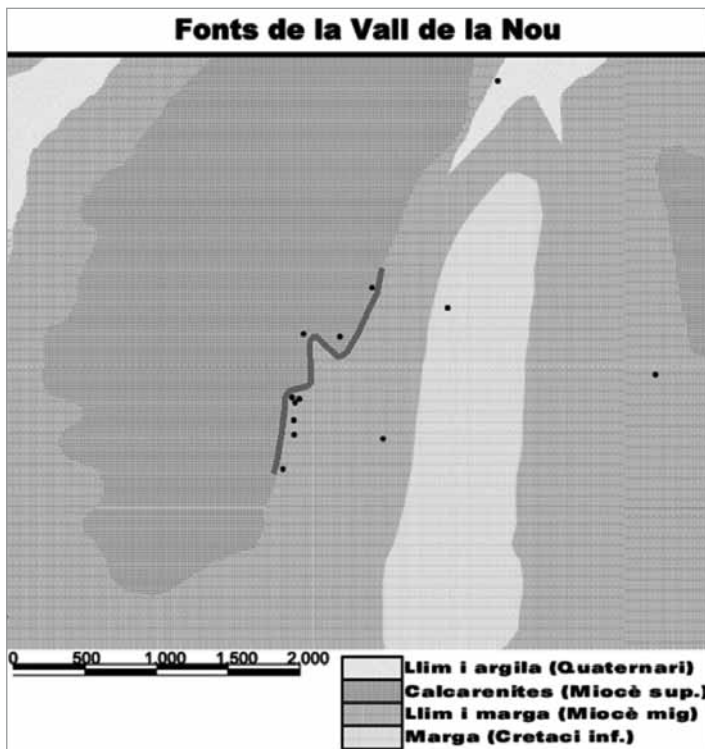

Mapa 2. S'observa que quasi totes les fonts es troben alineades al llarg dels principals contactes litològics.

Mapa 3. S'observa el mateix fet que al mapa anterior.

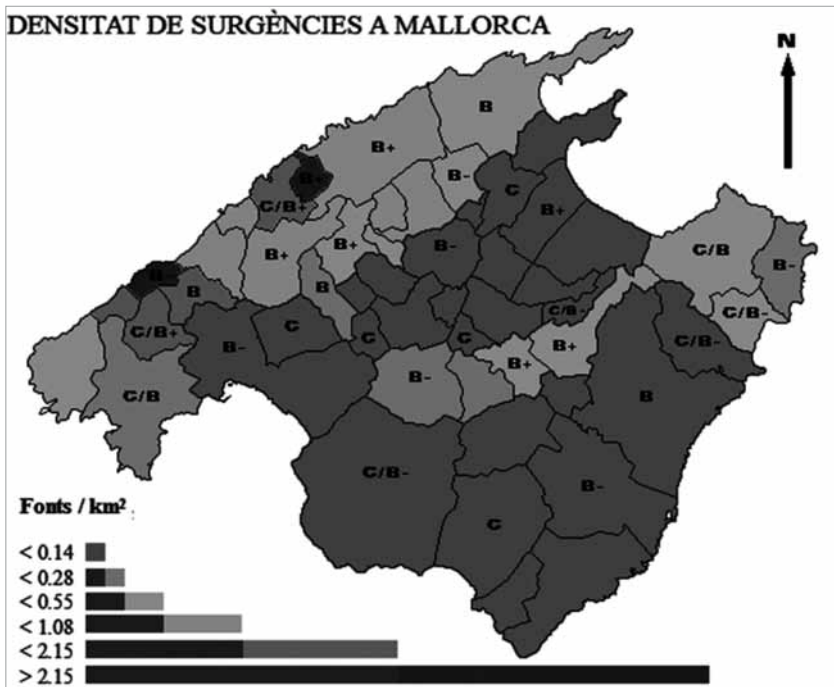
- El centre de Mallorca presenta una concentració de fonts important que es pot dividir en diversos subconjunts, situats dins la Unitat Hidrogeològica de les Serres Centrals:
 - o El Puig de Randa i les elevacions properes es troben rodejades per surgències però no s'associen directament a una litologia o a un contacte entre litologies, que són de gran diversitat. No s'hi observa tampoc cap alineació clara.
 - o Les zones aturonades entre el nord de Montuiri i el Puig de Bonany: malgrat la predominança de les argiles i margues, litologies que no afavoreixen l'aparició de surgències, se n'ha trobat una gran densitat. La majoria es troba relacionada amb alguna possessió.
 - o Pina i la Vall de la Nou: es tracta de dos casos semblants de concentració de surgències en un espai molt reduït. Ambdós casos es corresponen amb depressions provocades per l'erosió d'un torrent i les surgències es troben just al contacte entre les calisses d'escull i calcarenites del Miocè Superior i els llims i margues del Miocè Mitjà. Al llarg dels torrents que travessen el pla en direcció a la badia d'Alcúdia s'observen altres casos de característiques semblants. Es troben fora de la UH de les Serres Centrals. (**Mapa 4**)

Mapa 4. Alineació molt clara de fonts al llarg d'un contacte litològic a la Vall de la Nou (Petra-Manacor).

Densitat i distribució per municipis

En les següents línies es vol fer esment a les diferències en la densitat de surgències localitzades per municipis. Primer de tot, s'ha de destacar que, malgrat que els resultats obtinguts fins ara són els esperats, la recerca bibliogràfica encara no s'ha desenvolupat totalment: tan sols s'han consultat 13 catàlegs de patrimoni històric ("C" al **mapa 5**) de la vintena que ja s'han realitzat als 53 municipis de Mallorca. A més, no existeix bibliografia específica per tots els municipis, sinó que se n'ha trobat per 9 casos (B+), en 7 casos més s'ha trobat bibliografia en què algun apartat fa especial esment a les surgències (B) i 10 casos en què les referències secundàries han permès la localització de diverses fonts (B-).

Mapa 5

La densitat mitjana a Mallorca és de 0.28 surgències amb topònim per cada quilòmetre quadrat. Les diferències entre els municipis són molt elevades, més de la meitat dels municipis de Mallorca (27) no arriben ni a la meitat d'aquesta densitat. Es diferencien dues zones clares de molt baixa densitat, els municipis distribuïts pel Pla i els de migjorn i llevant. El municipis entre les badies de Palma i Alcúdia es caracteritzen pels llims i les argiles quaternaris predominants que dificulten l'aparició de surgències. Els municipis de migjorn i llevant es caracteritzen, amb major o menor mesura, per la plataforma de calisses d'escull i calcarenites que també dificulta la formació de surgències naturals i, a més, es troben a les zones menys plujoses de Mallorca.

No existeix bibliografia específica per a aquests municipis, segurament perquè la quantitat de surgències és baixa i, a més, les existents són de poca importància. Per la mateixa raó, els catàlegs de patrimoni històric consultats no solen fer referència a més d'una o dues fonts.

Els municipis de l'extrem oriental de Mallorca presenten densitats al voltant de la mitjana. Com ja s'ha esmentat abans, aquest fet es deu a la litologia de les serres de Llevant i a majors precipitacions que a altres indrets de l'illa. Artà, Capdepera i Son Servera compten amb una llarga història en l'aprofitament intensiu de gran quantitat de surgències i això ha donat lloc a una bibliografia extensa, malgrat no sigui en cap cas específica.

Els municipis entre Algaida i Petra també presenten densitats al voltant de la mitjana, que es deuen principalment a les diferències litològiques ja esmentades abans. El fet que per Sant Joan i Petra s'hagi localitzat bibliografia específica pot haver influït de forma important en les grans diferències en la densitat de fonts amb relació als municipis més propers.

A la Serra de Tramuntana la densitat de surgències per municipi és superior a la mitjana de Mallorca. Calvià i Santa Maria destaquen negativament, el primer degut a que es troba a una de les zones de menor pluviositat de les Illes i, a més, té grans extensions on predominen els llims i argiles. Santa Maria és un municipi a mig camí entre la serra i el pla però predomina aquest segon, davallant la mitjana de surgències per quilòmetre quadrat.

Els municipis amb major densitat de surgències es divideixen en dos grups: en primer lloc, la Vall de Sóller i en segon lloc, els municipis de Banyalbufar, Esporles, Estellencs i Puigpunyent. La Vall de Sóller, en conjunt, té una densitat de surgències de més del quàdruple de la mitjana de Mallorca. Sembla que la gran quantitat de petites propietats juntament amb les característiques idònies del terreny han afavorit històricament l'aprofitament i obertura de gran quantitat de surgències. A més, existeix bibliografia específica per a aquesta vall que ha facilitat molt el treball.

Banyalbufar, Esporles, Estellencs i Puigpunyent formen un grup compacte al voltant del Puig de Galatzó i la Mola de Planícia. Les característiques són semblants a les de la Vall de Sóller i el resultat ha estat el mateix, una gran quantitat de surgències aprofitades en extenses xarxes de canals per gairebé tot el territori.

Existeix una darrera gran concentració de fonts a nivell inframunicipal als voltants del Santuari de Lluc.

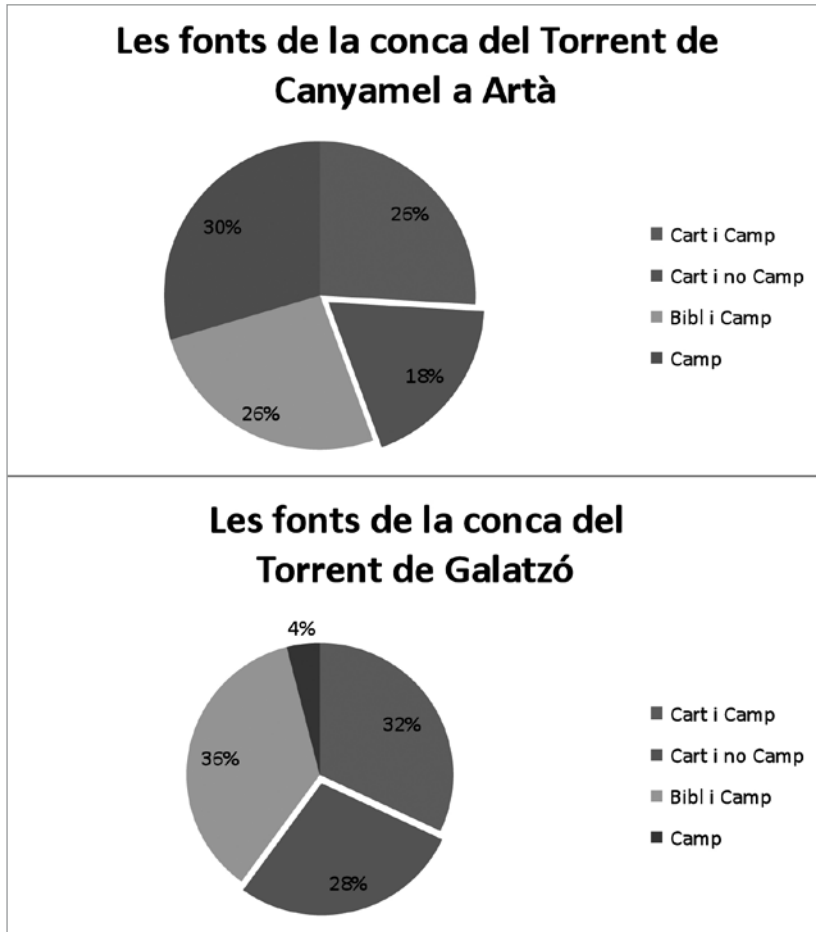
TREBALL DE RECERCA I TREBALL DE CAMP

S'ha realitzat una comparació entre els resultats obtinguts en el treball de recerca i el treball de camp. A la conca del Torrent de Galatzó es poden trobar, segons la cartografia (MGM i MTB) fins a 15 fonts. El fet és que tan sols 8 (53%) d'aquestes van ser localitzades en el treball de camp. D'altra banda, una ullada a bibliografia diversa permet trobar fins a 9 referències a fonts que no es trobaven a la cartografia, totes aquestes han pogut ser localitzades i, a més, se n'ha localitzat una altra que no era esmentada en cap dels documents consultats.

En el cas del la conca del Torrent de Canyamel dins el municipi d'Artà, els resultats del treball de camp han tingut uns resultats sorprenents. En primer lloc, s'ha trobat un per-

centatge similar de les fonts esmentades a la cartografia (58%). La dada més impactant, però, és que més de la meitat de les fonts localitzades en el treball de camp no eren esmentades a la cartografia i, d'aquestes, el 52% no eren esmentades tampoc a la bibliografia consultada. (**Gràfica 1**)

Aquestes dades fan pensar que pot existir una gran quantitat de patrimoni que ja ha desaparegut o que es troba amagat per la vegetació i, a més, que hi ha un alt grau de desco-neixement del patrimoni hidrològic de Mallorca perquè moltes de les surgències existents a les zones estudiades no havien estat esmentades abans. És possible que les fonts de la conca del Torrent de Galatzó siguin més conegudes pel fet que, com que es tracta d'una zona més seca que moltes altres, sigui més important conèixer les poques que hi pugui haver. En canvi, a la zona d'Artà, gran quantitat de fonts no estaven documentades, tal volta pel mateix fet: n'hi ha moltes més i les distàncies entre una i altra són menors.

Gràfica 1

CONCLUSIONS

S'ha arribat a quatre conclusions generals:

- La localització, propietat i situació de les surgències respecte dels elements més propers és el que determina el topònim en la major part dels casos.
- En la distribució de les fonts de Mallorca influeixen principalment les característiques geològiques de la zona.
- Per arribar a completar un inventari exhaustiu de les fonts de Mallorca és necessari aprofundir encara molt més en la bibliografia existent i en l'estudi d'arxius.
- El treball de camp es torna imprescindible per a completar l'estudi atesa la quantitat de fonts no documentades que s'han localitzat.

BIBLIOGRAFIA

AAVV (1992). *Catàleg del Pla Especial de Protecció del Conjunt Històric Artístic, Edificis i Llocs a protegir en el T. M. de Calvià*. Calvià: Ajuntament de Calvià.

AAVV (2005). *Catàleg de Béns Patrimonials de Campos*. Campos: Ajuntament de Campos.

AAVV (2005). *Catàleg de Béns Immobles*. Lluçmajor: Ajuntament de Lluçmajor.

AAVV (2008). *Catàleg de Béns Patrimonials de Puigpunyent (Gener 2008, versió revisada i ampliada)*. Puigpunyent: Ajuntament de Puigpunyent.

Ajuntament d'Artà (2001). *Catàleg de Béns immobles d'Artà*. Artà: Ajuntament d'Artà.

Ajuntament de Calvià (2006). *Catàleg de Béns a Protegir*. Ajuntament de Calvià. www.calvia.com/web/avpgou_2/DOC_ESCRITA/CATALEG06.pdf (Consultada: juliol de 2008).

Ajuntament de sa Pobla (2005). *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla*. Sa Pobla: Ajuntament de sa Pobla.

Ajuntament de Sant Llorenç des Cardassar (2007). *Catàleg de Patrimoni Històric*. Sant Llorenç des Cardassar: Ajuntament de Sant Llorenç des Cardassar.

ANDREU, J. (2004). *Fons i sistemes hidràulics tradicionals a Petra: les construccions i el territori*. Mallorca: Direcció Insular de Patrimoni Històric. Departament de Territori.

ARGEMÍ, M. (1997): *El guz' de Yartân (Mayurqa): a la recerca de la lògica dels assentaments andalusins*. UAB.

ARGEMÍ, M. (2000). *A les vores dels torrents: una prospecció dels pagesos andalusins de Pollença*. Pollença: Ajuntament de Pollença.

- BARCELÓ, M.; CARBONERO, M.A.; ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1986): *Les aigües cercades (Els ganât(s) de l'illa de Mallorca)*. Palma: Institut d'Estudis Balearics.
- BASSA, R.; CASELLAS, E.; PLANISI, H. (Coord.) (2007): *XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia: Muro, 2006*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- BASSA, R.; LATORRE, F.; PLANISI, H. (Coord.) (2009). *XXI Jornada d'Antroponímia i Toponímia: Santa Maria del Camí, 2008*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- BASSA, R.; PLANISI, H. (Coord.) (2006): *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia (Selva, 2005)*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- BASSA, R.; PLANISI, H.; VALLÈS, A. (2008): *XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia: La Real, 2007*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- CASTRO, P. Fidel (2008): *Catàleg de Patrimoni Hidrològic i Etnològic del Torrent de Galatzó*. Direcció General de Recursos Hídrics. Inèdit.
- CASTRO, P. Fidel (2009): *Catàleg de Patrimoni Hidrològic i Etnològic del Torrent de Canyamel*. Direcció General de Recursos Hídrics. Inèdit.
- Congrés Internacional de Molinologia. (4t:2003: Mallorca). *Actes IV Congrés Internacional de Molinologia*. Palma: Consell de Mallorca
- ESTRANY, J. (2001). *Per Inca hi passen torrents*. Inca: Ajuntament d'Inca.
- GUAL, M i ALBERTÍ, J. (2000). *Les fonts de Sóller i Fornalutx: un esforç humà per fer de l'aigua un mitjà de subsistència*. Pollença: El Gall.
- HABSBURG, L.S. (1980-1993): *Las Baleares por la palabra y el grabado*. Palma: Caja de Baleares.
- HERNÁNDEZ, J.; VIBOT, T. (2005). *La hidràulica major de Puigpunyent: de l'etnologia a la indústria*. A les Actes de les I Jornades d'Estudis Locals de Puigpunyent. Puigpunyent: Ajuntament de Puigpunyent.
- KIRCHNER, H. (1997) *La construcció de l'espai pagès a Mayürqa: les valls de Bunyola, Orient, Coanegra i Alaró*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- LLULL, A.; MERINO, P. (2009). *Catàleg de Patrimoni Històric, Artístic i Paisatgístic*. Son Servera: Ajuntament de Son Servera.
- MASCARÓ PASARIUS, J. (1962-1967): *Corpus de toponímia de Mallorca*. Palma: Miramar.

- MASCARÓ PASARIUS, J. (1999): *Mapa General de Mallorca*. Palma: V. Colom.
- MASCARÓ, M. (1999). *Els regants de sa Vall de la Nou*. Manacor: Ajuntament de Manacor.
- MURILLO, J.; MASSANET, L.; SALVÀ, B. (2005). *El sistema hidràulic de sa Mola den Vetlar (Felanitx)*. A: *Mayurqa*. Palma. ISSN: 0301-8296. Vol. 30, t. 1, pàg. 421-452.
- Portal Forà Dinamització Cultural. *Cercador de Catàlegs de Patrimoni online*. www.portal-fora.es/patrimoni (Consultats els catàlegs de: Ariany, Lloret, Marratxí, Santa Eugènia, Sóller. 2009)
- REYNÉS; ÁLVARO; ALOMAR; ALOMAR. (2006). *Els sistemes de regulació hídrica de les marjades de sa Figuera (Sóller) i altres elements d'interès patrimonial*. Palma: Consell de Mallorca: Dept. de Medi Ambient i Natura.
- RIERA, M. M.; SOBERATS, N. (1991). *El sistema hidràulic d'Alaró (Mallorca)*. Alaró: Ajuntament d'Alaró.
- ROIG, B. (1993). *Les fonts del terme de Lluc*. Palma: El Tall: Fundació Barceló.
- ROSSELLÓ, V.M. (1964). *Mallorca: el sur y sureste: municipios de Llucmajor, Campos, Ses Salines, Santanyí, Felanitx y Manacor*. Palma: Cámara Oficial de Comercio.
- PLANISI, H.; ROSSELLÓ, M. (Coord.)(2004): *Sobre onomàstica: jornades d'antroponímia i toponímia, 1993-2002*. Palma: Universitat de les Illes Balears: Direcció General de Política Lingüística.
- PLANISI, H. (Coord.): *Jornades d'Antroponímia i Toponímia: 2003-2004*. Palma: Universitat de les Illes Balears, Servei de Publicacions i Intercanvi Científic.
- SITIBSA (2006). *Mapa Topogràfic de les Illes Balears 2006. Mallorca 1:5000*. <http://mun.nexusgeografics.com/ideib/visor.jsp> (Consultat: 2008 – 2010).
- SOLER, R. (2000). *El qanat de Son Baró i altres del terme*. A: *Sant Joan, una vila set vegades centenària (1300-2000)*. Sant Joan: Col·lectiu Teranyines.